

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-27-57>

УДК 338.124; 338.054.23

РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ РЕЗИЛЕНТНОСТІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНОЇ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ КРИЗИ 2008–2009 РР.

RETROSPECTIVE ANALYSIS OF RESILIENCE SOCIO-ECONOMIC SYSTEM OF UKRAINE IN THE CONDITIONS GLOBAL FINANCIAL AND ECONOMIC CRISIS 2008–2009

Іванюк Уляна Володимирівна

кандидат економічних наук, доцент,
Національний університет «Львівська політехніка»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8845-9120>

Ivaniuk Uliana

Lviv Polytechnic National University

Метою написання статті є проведення ретроспективного аналізу формування та розвитку резилентності соціально-економічної системи в умовах глобальної фінансово-економічної кризи 2008–2009 рр. Основними завданнями дослідження є: ретроспективний аналіз резилентності соціально-економічної системи України в умовах фінансово-економічної кризи 2008–2009 рр.; аналіз швидкості відновлення дошокової траєкторії ВВП на душу населення. Визначено, що саме глобальна фінансово-економічна криза 2008–2009 рр. мала один із найбільших негативних впливів у контексті падіння фактичних обсягів ВВП України на душу населення. Водночас, резилентність соціально-економічної системи в умовах глобального шоку не завжди і не тільки пов'язана з економічним благополуччям цієї системи та темпами її докризового економічного зростання.

Ключові слова: резилентність, соціально-економічна система, глобальна фінансово-економічна криза, ретроспективний аналіз, економічні шоки.

The purpose of the article is to carry out a retrospective analysis of the formation and development of the resilience of the socio-economic system in the conditions of the global financial and economic crisis of 2008–2009. The financial and economic crisis of 2008–2009, as well as the annexation of Crimea and the start of hostilities in Donbas in 2014, are shocks that resulted from large-scale negative consequences for the socio-economic system of Ukraine. However, these events can be applied (with high probability) to the pre-shock period, the period of achieving "one" national economy, as well as the term of post-shock recovery. Therefore, it is essential to assess the resilience of the socio-economic system of Ukraine in the specified periods based on a retrospective section. The main tasks of the research are: retrospective analysis of the resilience of the socio-economic system of Ukraine in the conditions of the financial and economic crisis of 2008–2009; analysis of the rate of recovery of the pre-shock trajectory of GDP per capita. It was determined that the global financial and economic crisis of 2008–2009 had one of the most significant negative impacts in the context of the fall in the actual volume of Ukraine's GDP per capita. At the same time, the resilience of the socio-economic system in conditions of a global shock is only sometimes related to the economic well-being of this system and the pace of its pre-crisis economic growth. It was established that in the global financial and economic crisis, Ukraine generally could not resist inflation. Furthermore, it is substantiated that socio-economic systems to resist shock are not a constant parameter. Therefore, the system's stability against a specific shock does not guarantee stability against another (subsequent) shock. It has been established that Ukraine can resist a shock and restore the pre-shock trajectory of GDP per capita much faster than most economic leaders within the European Union and OECD countries. In addition, the socio-economic system of Ukraine showed a higher ability to withstand the shock of the crisis of 2008–2009 in terms of direct foreign investment compared to the European Union, OECD countries, and countries of Europe and Central Asia.

Keywords: resilience, socio-economic system, global financial and economic crisis, retrospective analysis, economic shocks.

Постановка проблеми. Упродовж останніх 10 років національна економіка України розвивалася в умовах послідовності шокових подій: глобальна фінансово-економічна криза у 2008–2009 рр., революція Гідності у 2014 р., анексія Криму Росією та початок воєнних дій на сході України у 2014–2015 рр., пандемія COVID-19. Ці події мали безпосередній вплив на резилентність та функціонування усіх сфер соціально-економічної системи держави, а також та життєдіяльності її населення. Наприклад, зростання зовнішнього боргу України у 2004–2008 рр., від'ємне сальдо зовнішнього торговельного балансу у 2006–2008 рр., фінансові проблеми низки комерційних банків країни, падіння цін на нерухомість, світове падіння попиту на металургійну та хімічну продукцію у понад 2 рази, що зумовило значне падіння її цін і зростання конкуренції на зовнішньому ринку, трансформувалися у масштабну фінансово-економічну кризу 2008–2009 рр. Оцінювання резилентності соціально-економічної системи України у зазначені періоди доцільно здійснити на основі ретроспективного зрізу авторського методичного підходу та виявити основні параметри стійкості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Стійкість соціально-економічних систем до фінансово-економічних криз та шоків є одним із комплексних напрямків вивчення. Дослідження резилентності соціально-економічної системи в умовах фінансово-економічної кризи потребує врахування нових соціально-економічних викликів, тому ретроспективний аналіз є тим методом, який дозволяє згрупувати основні проблеми, що впливають на гальмування економічних процесів. У працях Іванов Д., Довгий А., Соколов Б. [1], Лінков І, Трамп Б., Хайнес В. [2] вивчає резилентність в контексті поведінки складних систем, і з огляду на системні ризики, що виникають при їх зростаючій взаємозалежності. Дослідження резилентності систем варто вивчати також в рамках теорії стійкості руху і стійкості системи, які почали поглиблюватись. Серед останніх методологічних розробок проблематики стійкості економічної системи особливо вагомі публікації вітчизняних дослідників С. Козловського [3] та В. Маргасової [4]. Також розвинулась теорія стійкості механічних систем О. Ляпунова [5], яка є актуальною в усвідомленні стійкості систем в сучасних реаліях нестабільного світу. Вчений розглядає резилентність економічної системи через її здатність функціонувати в умовах зовнішніх

шоків впливів, адекватно реагувати на них, адаптуватись, нейтралізувати ці впливи або перетворювати їх дію на позитивні ефекти [5].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Аналіз вітчизняної та зарубіжної наукової літератури дозволяє констатувати відсутність конкретного ретроспективного аналізу резилентності соціально-економічної системи в умовах фінансово-економічної кризи 2008–2009 рр. Крім того, економічні дослідження впливу фінансово-економічної кризи на резилентність соціально-економічних систем потребують уточнення. Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою дослідження є здійснення ретроспективного аналізу резилентності соціально-економічної системи до глобальних шоків, зокрема в умовах світової фінансово-економічної кризи 2008–2009 років.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розвиток будь-якої національної економіки пов'язаний з існуванням низки складних суспільно-політичних та соціально-економічних процесів і явищ. Важливою характеристикою резилентності соціально-економічної системи є швидкість її відновлення в умовах шоку. При цьому, швидкість відновлення, як і час відновлення, безпосередньо пов'язані із глибиною шоку (рис. 1).

У період фінансово-економічної кризи 2008–2009 рр. показник глибини шоку для України був найвищим з-поміж досліджуваних країн світу (рис. 1). Попри це Україна зуміла відновити дошокову траєкторію ВВП на душу населення уже через чотири роки після настання шокової події, тобто значно швидше, ніж такі високорозвинені країни, як Бельгія, Португалія, Данія та ін. Цьому сприяло прийняття урядом низки антикризових нормативних актів, зокрема в сфері будівництва та банківському секторі, які зазнали чи не найбільших втрат в умовах кризи. Швидкість відновлення України від наслідків фінансово-економічної кризи становила 356,8 дол. США на душу населення у рік, що перевищило відповідний показник Чехії (327 дол. США на душу населення у рік), Бельгії (316,8 дол. США на душу населення у рік), Португалії (186,8 дол. США на душу населення у рік) та ін.

Результати проведеного дослідження можна порівняти із рівнем глобалізованості аналізованих країн світу. А вже поч. 2000-х років – період активної глобалізації країн світу, коли їх економіки стали більш відкритими, прискорилося поширення досягнень науки і техніки, культурних цінностей тощо. В умовах глоба-

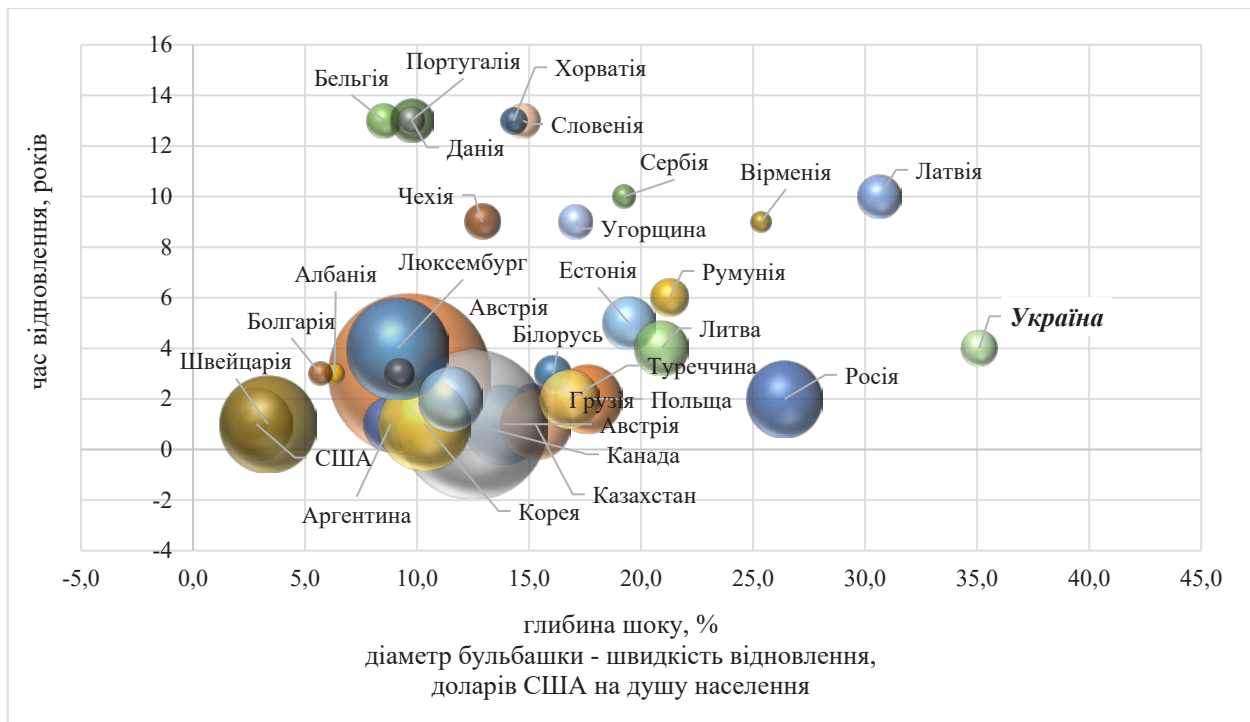

Рис. 1. Діаграма розсіювання параметрів резилентності соціально-економічних систем країн світу у період фінансово-економічної кризи 2008–2009 рр. (за показником ВВП на душу населення, дол. США)

Джерело: розраховано на основі авторського методичного підходу за даними [6]

лізації значно посилюються зв'язки між країнами світу – економічні, соціальні, політичні та ін. Це, з одного боку, сприяло зростанню стійкості високоглобалізованих держав (як-от Бельгія, Данія, Португалія, Чехія, Угорщина та ін.) до різних шоків. Однак, з іншого боку, криза 2008–2009 рр. відбулася на тлі фінансово-економічної експансії розвинутих держав та, з-поміж іншого, характеризувалася банкрутством крупних міжнародних системно важливих фінансових інституцій та страхових компаній, кризою ліквідності, падінням низки біржових індексів, а також вартості акцій, падінням фінансових показників ТНК. В умовах значної інтегрованості та уніфікації економік країн світу глобальна фінансово-економічна криза фактично зумовила «ефект доміно». Відтак, значна частина високоглобалізованих держав зазнали труднощів із постшоковим відновленням, порівняно із менш глобалізованими економіками (як-от Україна).

При оцінюванні резилентності національної економіки України важливим є аналіз її здатності протистояти шоку та відновитися після нього, порівняно із іншими соціально-економічними системами. Адже будь-яка економіка розвивається не відділено, а у тісній взаємодії з іншими, надто – в умовах глоба-

лізації. Тому в даному випадку розглядаємо параметри резилентності України відносно таких систем: світу, групи країн ОЕСР, макро-регіону Європа та Центральна Азія, Європейського Союзу та групи країн із рівнем доходу нижче середнього. У якості підґрунтя ідентифікації міжрегіональних/ міжтериторіальних відмінностей нами проаналізовано основні макроекономічні параметри: ВВП на душу населення у доларовому еквіваленті, рівень зайнятості та безробіття економічно активного населення, індекс інфляції, а також обсяг прямих іноземних інвестицій (табл. 1).

Відповідно до авторського методичного підходу до дослідження резилентності соціально-економічної системи в умовах глобальних викликів значення параметрів P_{res} та $V_{rec} > 1$ означає, що відносна здатність національної системи протистояти шоку та її здатність до постшокового відновлення (за аналізованим показником) є вищою, ніж відповідна здатність соціально-економічної системи мега-регіонального рівня (світу, ЄС, ОЕСР та ін.). Відтак, результати розрахунків, представлені у табл. 1, дозволяють констатувати:

1. За показником ВВП на душу населення Україна виявилася менш стійкою до шоку глобальної фінансово-економічної кризи,

Таблиця 1

**Матриця резилентності соціально-економічної системи України
за показниками відносної здатності протистояти шоку (P_{res}) та
відносної здатності до постшокового відновлення (V_{rec})**

		підсистема – Україна			
		відносна здатність протистояти шоку (P_{res})	відносної здатності до постшокового відновлення (V_{rec})	відносна здатність протистояти шоку (P_{res})	відносної здатності до постшокового відновлення (V_{rec})
		ВВП на душу населення		Індекс інфляції	
Системи	Світ	0,693	1,078	1,057	0,962
	Країни ОЕСР	0,699	1,119	1,187	1,175
	Європа та Центральна Азія	0,741	1,450	0,946	1,244
	Європейський Союз	0,729	1,075	1,184	1,565
	Країни із рівнем доходу нижче середнього	0,715	0,970	1,197	0,722

		підсистема – Україна			
		відносна здатність протистояти шоку (P_{res})	відносної здатності до постшокового відновлення (V_{rec})	відносна здатність протистояти шоку (P_{res})	відносної здатності до постшокового відновлення (V_{rec})
		Рівень безробіття економічно активного населення		Обсяг прямих іноземних інвестицій	
Системи	Світ	1,252	0,904	0,965	0,922
	Країни ОЕСР	1,007	0,870	1,368	0,850
	Європа та Центральна Азія	1,094	0,914	1,271	0,932
	Європейський Союз	1,021	0,827	1,375	0,824
	Країни із рівнем доходу нижче середнього	1,377	0,915	0,580	1,272

		підсистема – Україна	
		відносна здатність протистояти шоку (P_{res})	відносної здатності до постшокового відновлення (V_{rec})
		Рівень зайнятості економічно активного населення	
Системи	Світ	1,044	0,970
	Країни ОЕСР	1,003	1,010
	Європейський Союз	1,000	1,004

Джерело: розраховано на основі авторського методичного підходу за даними [4]

порівняно із системами мегарегіонального порядку. Натомість, темпи постшокового відновлення нашої держави були швидшими ніж відповідні темпи аналізованих систем мегарегіонального порядку (за винятком групи країн із рівнем доходу нижче середнього).

2. В умовах глобальної фінансово-економічної кризи Україна загалом не змогла протистояти інфляції, однак, виявилася більш опірною до шоку за цим параметром, порівняно з досліджуваними системами мегарегіонального порядку (за винятком групи країн Європи

та Центральної Азії). Здатність до постшокового відновлення нашої держави за індексом інфляції була вищою, ніж у країнах ОЕСР, країнах Європи та Центральної Азії і ЄС, утім нижчою, порівняно із країнами світу загалом та країнами із рівнем доходу нижче середнього.

3. Здатність національної економіки України протистояти шоку фінансово-економічної кризи та здатність відновитися після неї за показником зайнятості економічно активного населення приблизно відповідали аналогічним показникам аналізованих систем мегарегіонального порядку. Натомість Україна виявилася більш стійкою до шоку в контексті вивільнення працюючого населення. Проте, темпи постшокового відновлення вітчизняної економіки були нижчими, порівняно із аналізованими системами мегарегіонального порядку.

4. Соціально-економічна система України виявила вищу здатність до протистояння шоку кризи 2008–2009 рр. за показником прямих іноземних інвестицій, порівняно із Європейським Союзом, країнами ОЕСР та країнами Європи і Центральної Азії. Однак, скорочення більше ніж удвічі в 2009 р. щодо 2008 р. обсягу інвестицій в економіку України знизило її здатність до швидкого постшокового відновлення, порівняно з досліджуваними системами мегарегіонального порядку (за винятком групи країн із рівнем доходу нижче середнього).

Висновки. Отже, аналіз резилентності соціально-економічної системи України в умовах глобальної фінансово-економічної кризи 2008–2009 рр. дозволив встановити, що:

1. Здатність соціально-економічних систем протистояти шоку не є постійним параметром. Тобто, стійкість системи проти певного конкретного шоку не гарантує її стійкість проти іншого (наступного) шоку. З іншого боку, у період настання шоку система за різними показниками соціально-економічного розвитку може зреагувати по-різному: за одними показниками зуміти протистояти шоку, за іншими – виявитися не стійкою. Аналогічною є й ситуація із постшоковим відновленням системи.

2. Резилентність соціально-економічної системи в умовах глобального шоку не завжди і не тільки пов'язана з економічним благополуччям цієї системи та темпами її докризового економічного зростання. Вищу здатність протистояти шоку та відновитися після шоку іноді демонструють підсистеми, які не є економічними лідерами у межах систем вищого порядку (як-от Україна). Це пов'язано, з одного боку, із різними циклами розвитку різних соціально-економічних систем. А з іншого боку, із впливом на резилентність соціально-економічних систем зовнішніх та внутрішніх драйверів, які мають як стимулюючий, так і стримуючий характер дії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ivanov D., Dolgui A., Sokolov B. Ripple effect in the supply chain: Definitions, frameworks and future research perspectives // Handbook of ripple effects in the supply chain. Cham : Springer, 2019. P. 1–33. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-030-14302-2_1
2. Linkov I., Trump B. D., Hynes W. Resilience-based strategies and policies to address systemic risks. SG/NAEC(2019)5. 2019. URL: [https://www.oecd.org/naec/averting-systemiccollapse/SGNAEC\(2019\)5_Resilience_strategies.pdf](https://www.oecd.org/naec/averting-systemiccollapse/SGNAEC(2019)5_Resilience_strategies.pdf)
3. Козловський С. В. Індикативні методи забезпечення стійкості економіки України. *Ефективна економіка*. 2013. № 10. С. 1–6.
4. Маргасова В. Г. Система забезпечення стійкості національної економіки та її безпеки: теорія, методологія, практика управління. Чернівці : Десна Поліграф, 2014. 416 с.
5. Ляпунов А. М. Общая задача устойчивости движения (диссертация и статьи). Череповец : Меркурий-ПРЕСС, 2000. 386 с.
6. The World Bank Group. DataBank. World Development Indicators. URL: <https://databank.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG/1f4a498/Popular-Indicators#>

REFERENCES:

1. Ivanov D., Dolgui A., Sokolov B. (2019) Ripple effect in the supply chain: Definitions, frameworks and future research perspectives // Handbook of ripple effects in the supply chain. Cham: Springer, pp. 1–33. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-030-14302-2_1
2. Linkov I., Trump B. D., Hynes W. (2019) Resilience-based strategies and policies to address systemic risks. SG/NAEC(2019)5. Available at: [https://www.oecd.org/naec/averting-systemiccollapse/SGNAEC\(2019\)5_Resilience_strategies.pdf](https://www.oecd.org/naec/averting-systemiccollapse/SGNAEC(2019)5_Resilience_strategies.pdf)

3. Kozlovskiy S. V. (2013) Indykativni metody zabezpechennia stiikosti ekonomiky Ukrainy [Indicative methods of ensuring the stability of the Ukrainian economy]. *Efektivna ekonomika – Efficient Economy*, 10, 1–6. (in Ukrainian)
4. Margasova V. G. (2014) Systema zabezpechennia stiikosti natsionalnoi ekonomiky ta yii bezpeky: teoriia, metodolohiia, praktyka upravlinnia [System of ensuring the stability of the national economy and its security: Theory, methodology]. Chernihiv: Desna Polygraph, 416 p. (in Ukrainian)
5. Lyapunov A. M. (2000) General objective of sustainability of movement (thesis and articles). Cherepovets: Mercury PRESS, 386 p. (in Russian)
6. The World Bank Group. DataBank. World Development Indicators. Available at: <https://databank.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG/1ff4a498/Popular-Indicators#>